

EUGENIA ENĂCHESCU

CREATIVITATEA COPILOR

– O ABORDARE PSIHOPEdagogică –

EDITURA UNIVERSITARĂ
București, 2015

CUPRINS

<i>Cuvânt înainte</i>	7
INTRODUCERE. CREATIVITATEA – FENOMEN DESCHIS DOMENIULUI EDUCAȚIONAL	13
Capitolul 1. MANIFESTĂRI ALE CREATIVITĂȚII LA VÂRSTELE ȘCOLARE	31
1.1. Potențialul creativ sau creativitatea latentă	31
1.2. Creativitatea manifestă, ca produs	40
1.3. Creația copiilor	46
<i>Bibliografie selectivă</i>	50
Capitolul 2. JOCUL CA RESURSĂ DE CREATIVITATE	53
2.1. Jocul liber, spontan (joaca)	59
2.2. Jocul didactic	60
2.3. Jocul experimental	66
<i>Bibliografie selectivă</i>	69
Capitolul 3. ÎNVĂȚAREA CREATIVĂ	71
3.1. Joc și învățare la vârsta micii școlarități	74
3.2. Învățarea creativă în gimnaziu: posibilități și limite	96
3.2.1. Învățarea creativă în procesul de învățământ	97
3.2.2. Creativitatea în activități extrașcolare	108
3.2.3. Timpul liber și creativitatea	123
3.3. Adolescentul creativ: cunoaștere și educare	127
<i>Bibliografie selectivă</i>	136

Capitolul 4. ANTRENAREA CREATIVITĂȚII	139
4.1. Talentul literar	142
4.2. Expresia plastică: desen, pictură, modelaj	150
4.3. Dansul	168
4.4. Actoria	175
4.5. Performanța sportivă	181
4.6. Inovarea/invenția tehnică	192
4.7. Investigația științifică	200
<i>Bibliografie selectivă</i>	<i>206</i>
Capitolul 5. CERCETAREA METODICO-ȘTIINȚIFICĂ A CREATIVITĂȚII ÎN MEDIUL EDUCAȚIONAL	209
5.1. Creativitatea – temă de interes în cercetarea educației	210
5.2. Metode psihopedagogice și aplicarea lor	211
5.3. Valorificarea cercetării în context școlar și extrașcolar	227
<i>Bibliografie selectivă</i>	<i>230</i>
<i>Anexa 1. Creativitate: definiții și interpretări</i>	<i>233</i>
<i>Anexa 2. Termeni-cheie în studiul creativității copiilor</i>	<i>237</i>
<i>Anexa 3. Teste de creativitate</i>	<i>239</i>
Bibliografie generală	241

CUVÂNT ÎNAINTE

Creativitatea este o temă care se impune atunci când se pătrunde în intimitatea fenomenului educativ cu toate componentele lui, mai elaborate sau mai discrete.

Se observă, de pildă, că jocul copiilor este dominat de închipuire, fantezie, născociri, ceea ce îi determină pe adulți să improvizeze, la rândul lor, variante ludice care să vină în întâmpinarea celor mici, atât de spontani și, adesea, imprevizibili. După cum se va constata parcurgând lucrarea, am păstrat jocului un loc bine meritat, conștientă fiind că acest mod de manifestare propriu copilăriei cunoaște rapide transformări, de neimaginat până de curând. Jocul rămâne, în continuare, un subiect deschis pentru cei ce își propun să-i tălmăcească înțelesurile.

Apoi, se constată că învățarea școlară nu mai este apreciată doar pentru virtuțile ei de acces la informația furnizată de către cei îndreptățiți, ci devine tot mai mult orientată spre calitatea de a fi selectivă, atractivă și de folos pentru cel nevoit să acceadă la resursele ei. Elevii, principalii beneficiari ai învățării, sunt tot mai pretențioși față de activitățile în care sunt implicați, în timp ce profesorii lor îi îndeamnă la seriozitate, disciplină și respect. Relația biunivocă profesor-elev/elevi suportă, astfel, continue echilibrări, acolo unde inspirația, noutatea, curiozitatea sunt de dorit și chiar necesare, de ambele părți. Sintagma „învățare creativă” este cât se

poate de actuală în procesul de învățământ, dar necesită încă abordări specializate, teoretice și, deopotrivă, aplicative.

Copilul, la orice vârstă s-ar afla, are nevoie și de un timp al său, dincolo de obligațiile școlare de la care nu se poate abate din rațiuni reglementate în plan social. De aceea, un întreg (sub)sistem de educație este destinat atragerii lui în activități preferate, unde să parcurgă și alte conținuturi decât cele învățate la școală, să-și contureze aspirații de afirmare personală, să relaționeze și cu alți copii decât cei din clasa în care este integrat. S-au alcătuit, în timp, metodici de lucru adaptate fiecărui tip de activitate și ca atare, am acordat un spațiu distinct evenimentelor instructive din afara școlii. Am pus în evidență importanța acestora în ansamblul preocupărilor care-i tentează pe copii și am arătat cât de inspirată poate fi comunicarea lor cu profesorii care-i îndrumă în cercurile de profil.

Din ce în ce mai limitat, răgazul rămas copilului pentru a se desfășura în voie trebuie respectat de către adulți. Aici, părinții și cei apropiați pot interveni, dar cu discreție și bune intenții, pentru a-l orienta pe cel mic în noianul de gânduri ce-l pot năpădi, mai ales în pragul adolescenței.

Educația, ca sistem, vine tot mai mult în întâmpinarea acelor copii care, prin personalitatea lor formată în cele mai diverse condiții de viață și mediu, doresc să performeze și dovedesc că pot să o facă. Am surprins câteva aspecte de natură psihopedagogică intervenite, inevitabil, în pregătirea lor specială, practică în cadrul unor programe de lucru concepute de către cei aflați în poziția de maeștri ai domeniului.

Privitor la cercetarea metodică-științifică a creativității, nădăjduiesc că tinerii educatori vor fi mereu deschiși noutăților din aria lor de studiu. Se ivesc teme noi, metodele și instrumentele de investigare și prelucrare a datelor devin din ce în ce mai sofisticate, iar criteriile de apreciere a produsului de cercetare sporesc în exigență pentru cei ce recunosc, respectă și prețuiesc statutul de educator.

Cartea de față este, de fapt, o transpunere în formă scrisă a ceea ce copilăria mi-a dezvăluit atunci când am pătruns, atât cât a fost posibil, în universul ei. I-am văzut pe copii la joacă, i-am observat la lucru în clasă, i-am cunoscut îndeaproape în activitățile lor de grup în locațiile ce le sunt destinate (palate și cluburi, de exemplu). I-am întrebat, i-am ascultat, i-am iscodit, cu voia lor, despre lucrurile care mă interesau în mod deosebit. Le-am admirat realizările, mai spectaculoase ori mai modeste, încercând să înțeleg ce, cât și cum rezultă din eforturile lor de a învăța și de „a construi” câte ceva, după propriile lor posibilități și năzuințe.

Alături de elevi, profesorii desemnați să îi îndrume au avut bunăvoința și răbdarea de a-mi clarifica detalii de strictă specialitate și a-mi dezvălui din tainele muncii lor.

Dăruirea pentru ceea ce aceștia întreprind, împreună cu elevii lor, este de-a dreptul încurajatoare și chiar cuceritoare. Cartea le aparține. Ei sunt, de fapt, autorii. Fără a-i cunoaște, această carte nu ar fi prins viață.

Le aduc mulțumirile ce li se cuvin!

În mod obișnuit, un autor trebuie să-și precizeze publicul-țintă și să formuleze argumente care să îndemne la lectura cărții. În cazul de față, cartea se adresează, desigur, educatorilor din sistem. Am considerat însă că acești profesioniști sunt în bună măsură avizați în legătură cu fenomenul creativității, sunt buni cunoscători ai elevilor pe care îi formează și știu cel mai bine ce au de făcut în munca lor. De aceea, mai mult decât acestor magisteri, cartea se adresează adulților care se află în preajma copiilor, având profesii din cu totul alte domenii decât cel al educației. Prin intermediul acestei cărți, am încercat să las întredeschisă ușa care, de obicei, se închide în urma copilului, pentru ca ei, adulții, să poată vedea „cu ochii minții” ce se petrece în clasă, în laborator, în atelier, în sala de repetiții sau de antrenament. Apropiindu-se mai bine de acest univers, cei mari se vor

poziționa mai corect față de așteptările copilului și vor fi mai atenți la creativitatea lor, fără temeri și rețineri că aceasta ar aparține doar unora, iar pentru alții ar fi ceva de neatins.

Creativitatea a avut momentul potrivit de recunoaștere în lumea școlii, cu interpretările ei de natură să-i semnaleze oportunitatea în sistem. Cât, cum, cine, între ce limite, mai devreme sau mai târziu? ș.a.m.d. sunt întrebări care își găsesc răspuns doar în ritmul evenimentelor pe care le întâmpină un elev sau altul în parcursul lui școlar. Creativitatea nu poate fi dimensionată pe măsuri și oportunități, dar poate fi în atenția celor implicați în susținerea ideilor ce-o definesc. La aceste tentative se adaugă și cartea de față cu bunele ei intenții, dar și cu prudențele pe care și le asumă și care nu sunt deloc puține.

Am avut, la rândul meu, profesori, îndrumători științifici, șefi, care au pledat pentru creativitate în profesia pe care o practicam, colegi care au imprimat, prin personalitatea lor, un stil de lucru inspirat și stimulat, persoane apropiate care au atins performanțe de nivel academic. Am întâlnit oameni obișnuiți care m-au uimit prin puterea minții lor de a îndulci amarul vieții cotidiene printr-o vorbă înțeleaptă, un gest grăitor sau o faptă aparent bizară și despre care pot să cred că nu au devenit ceea ce ar fi meritat cu adevărat.

Din aceste motive, și din altele rămase nespuse, am selectat informații de specialitate, am cules experiențe din viața școlii și a celor care o animă și, în același context, am formulat unele idei desprinse din propria activitate de cercetător științific și cadru didactic în formarea inițială a viitorilor educatori. A rezultat acest produs destinat să ajungă oriunde își va găsi rostul.

Mă înduioșează gândul că mai tânărul membru al familiei, Vlad, promite un viitor artistic în domeniul creației plastice. Fratele său, Darie, își caută încă drumul. Bunicul lor, Gheorghe, ar fi foarte mândru de ei.

Dedic această carte copiilor care s-au jucat, au învățat și au visat în cartierul bucureștean Puișor, pe strada Coriolan nr. 28-48 (dispărută azi, ca de altfel întregul areal al copilăriei și studenției mele), copiilor pe care i-am văzut crescând, încurajați de părinți receptivi și deschiși la talentul, pasiunile și năzuințele lor, precum și tuturor celor din preajmă sau de departe (distanțele nu mai contează), care mi-au alimentat umorul și m-au ajutat, prin spiritul lor, să îl invoc chiar și atunci când era pe cale să se stingă.

Mă simt onorată pentru faptul că această carte se află de-acum în patrimoniul respectabil al Editurii Universitare.

Dr. Eugenia Enăchescu

INTRODUCERE

CREATIVITATEA – FENOMEN DESCHIS DOMENIULUI EDUCAȚIONAL

Unul dintre fenomenele care au fascinat lumea științei a fost acela al creației umane, considerându-se că numai omul poate avea acces la virtuțile acesteia. Surprinzător, ființa umană este înzestrată nu doar cu inteligența de a pătrunde în taina lucrurilor, ci și cu posibilitatea de a vedea cu ochii minții „ce ar putea deveni acestea dacă...”, adică, de a-și imagina o posibilă transformare a lor în mai bine, mai mult, mai util sau mai frumos.

Lumea ce ne înconjoară este un produs al creației umane de la cele mai neînsemnate și, aparent, banale născociri, până la cuceriri ce ne apar, inițial, ca incredibile și de nepătruns. Era cât se poate de firesc ca unii cercetători avizați să se apropie tot mai mult de această uimitoare manifestare a omului, de căutător al noului în tot ceea ce întreprinde în folosul său, al comunității în care trăiește sau, în general, al umanității.

Studiul creativității are un anumit istoric.

Inițial, s-a considerat că fenomenul atât de ciudat și misterios aparține indivizilor înzestrați în mod special cu puteri ieșite din comun, dăruite prin har divin, cu deosebire în domeniul artistic, dar nu numai, capabile, prin forța lor, să spargă tipare, să schimbe un curs până atunci firesc al lucrurilor, să uimească, să sperie sau să entuziasmeze prin ceea ce realizau, cu efortul lor de căutare a ceva cu totul nou.

Asemenea ființe au fost considerate genii, iar invențiile lor, confirmate în timp, izvorau din genialitatea care le aparținea, ca aleși ai unui destin hărăzit.

Ce este geniul, ce ascunde acesta în substratul său material și, în același timp, imaterial și inefabil, cum apare și cum se manifestă personalitatea celui genial – sunt întrebări care suscită și azi interesul cercetării științifice.

Deși nu priveau în mod direct fenomenul pe care azi îl denumim „creativitate”, totuși cercetările inițiate în laboratoarele de psihologie care luau ființă la începutul secolului trecut au fost de mare folos pentru ceea ce avea să se întâmple ulterior. În cabinetele de psihologie s-a pătruns în mecanismele senzorialității și percepției, ale gândirii, memoriei și, apoi, ale imaginației. S-au conturat idei, teorii, modele de diferite naturi, care au traversat decenii, adăugându-li-se treptat altele noi, ele însele izvor de acte creatoare. Pot fi menționate, spre exemplificare: pragurile senzoriale și iluziile perceptive; curba uitării (Ebbinghaus); coeficientul de inteligență și vârsta cronologică (Binnet-Simon); reflexul condiționat (Pavlov); balansul conștient/inconștient (Freud); modelul tridimensional al intelectului (Guilford); factorii de progres ai învățării (Zapan); teoria câmpului și dinamica grupurilor (Lewin); optimum motivațional (legea Yerkes-Dodson) și piramida trebuințelor (Maslow); măsurarea relațiilor interpersonale (Moreno); stadiile dezvoltării inteligenței la copil (Piaget) ș.a.m.d. Unele dintre acestea au avut un impact deosebit, declanșând, la rândul lor, alte și alte idei ce s-au dovedit inovatoare.

În prezent, orice manual de specialitate le menționează, oferind puncte de sprijin pentru cei ce se apleacă asupra unor aspecte privitoare la „arhitectura” deosebită a celor dăruți.

În jurul anilor '30 ai secolului trecut a devenit posibilă introducerea în limbajul specializat al unui termen care s-a păstrat și în zilele noastre, acela de „creativitate”. S-a deschis astfel o nouă etapă de studiu și cercetare și s-a declanșat o adevărată explozie de preocupări pentru a-l descifra, a-l pătrunde în esența lui, a-l explica și a-l valorifica apoi în diferite forme. Dicționarele de specialitate îl confirmă pe G. Allport (1938) ca inițiator al fenomenului astfel denumit. El a sesizat faptul că „substratul psihic al creației este ireductibil la aptitudini și presupune o dispoziție generală a personalității spre nou, o anumită organizare (stilistică) a proceselor psihice în sistem de personalitate” (cf. P. Popescu-Neveanu, 1978, p. 152). Ideea de nou, ea însăși novatoare și creatoare, se menține și azi ca indicator pentru actul generator de produse noi față de ceea ce a existat anterior. Desigur, în timpurile moderne, elementului de noutate i s-a adăugat și cel de utilitate sau aplicabilitate imediată, dar și altele, în funcție de domeniu sau de contextul de manifestare.

Studiile declanșate de ideile lui Allport au adus unele nuanțări. Astfel, s-a făcut distincție între termenii de gândire creativă și noncreativă (W. James), s-au descris cei de inteligență cristalizată și inteligență fluidă (R.B. Cattell), au fost analizate, în mod diferențiat, gândirea (producția) convergentă și gândirea (producția) divergentă (J. Guilford) și s-a acordat un substanțial credit imaginației creatoare (Th. Ribot) sau constructive (Al. Osborn).

Un moment important l-a constituit semnalarea factorilor noncognitivi (motivația, voința, atitudinea, calități ale persoanei ș.a.), care pot ființa în componența creativității, alături de cei intelectuali (D. Wechsler), iar emoțiile și trăirile afective au fost considerate adevărate resorturi ale creației (Th. Ribot). Asemenea idei au fost preluate cu mult interes de științele sociale, printre care și științele educației.

Urmărindu-se, cum era și firesc, procesualitatea creației, s-a observat că, atunci când se caută soluții la o anume problemă incitantă, pot fi delimitate etape sau stadii ale unui eventual demers creativ: pregătirea, incubația, iluminarea, verificarea (G. Wallas).

Aceste faze sunt și astăzi descrise și enunțate în orice manual care tratează procesualitatea elaborării unei idei creative.

Procesul creației presupune dezvoltarea, pe cât posibil, a mecanismelor implicate în actul creator sau cum decurge creația de la nașterea ideii până la desăvârșirea ei.

Procesului de creație i s-au asociat fenomene precum: inspirație, intuiție, revelație, străfulgerare, iluminare (Eureka!), desemnând momentul-cheie în care se produce apariția unei idei, ce va fi confirmată apoi ca valoroasă pentru știință, tehnică sau artă.

S-a căzut de acord asupra faptului că o asemenea idee nu se naște din senin, cum ar părea la prima vedere, ci este precedată de o seamă de încercări din partea autorului pentru a ajunge să-i dea un anumit contur. Aceasta ar presupune strângerea de informații, activarea unor experiențe personale sau ale altora, viziuni posibile la nivelul minții (conștiente sau provenite din inconștient), experimentări aparent eșuate, căutări febrile și insistente ale unor, deocamdată, necunoscute, neliniști și frământări, care nu-i dau pace aceluia ce vrea să aducă la lumină un adevăr ascuns undeva în cifre, formule, cuvinte, mecanisme, fenomene, sunete sau culoare.

Iluminarea se poate produce ca urmare a unor acumulări de tot felul, care au staționat o vreme, dar nu în zadar, ci într-o continuă așezare și reșezare, combinări și recombinații, reducții și multiplicări, precum și alte procesualități care au pregătit (au „copt”) condițiile pentru ca ideea să se ivească (să „țâșnească”) parcă dintr-o dată, brusc, ca din întâmplare.

Urmează, apoi, o istovitoare etapă de încercări și reluări, de elaborări în jurul ideii ce s-a ivit pentru a demonstra, a convinge, a justifica și, în final, pentru a verifica în practică adevărul astfel dezvăluit.

O idee care a acaparat lumea științei în acest domeniu a fost aceea că disponibilitatea de a fi creativi s-ar distribui, ce-i drept, inegal, la mulțimea indivizilor umani, sub formă de potențial care așteaptă să fie identificat și, apoi, stimulat și valorificat în cele mai diverse și posibile modalități de intervenție din afara persoanei.

O asemenea teorie a deschis drumul către o nouă interpretare, aceea a creativității ce se poate manifesta în viața cotidiană, prin conduite și atitudini ale persoanelor cu potențial latent, generând un adevărat mod de viață creativ (T. Amabile).

S-a utilizat termenul de potențial creativ, cu largi implicații în viața socială. De aici, o serie de întrebări care și-au căutat răspunsuri, dar care au rămas în continuare deschise, de felul:

- cum recunoaștem potențialul creativ în conduita oamenilor și, mai ales, cum acționăm în favoarea dezvoltării acestuia pe căi educaționale?;
- este creativitatea latentă, potențială, o garanție pentru creativitatea manifestă de mai târziu? În ce limite? În ce condiții? ș.a.m.d.

Au fost elaborate variante de probe conținând itemi de identificare a potențialului creativ încă de la vârstele mici și procedee de intervenție asupra acestuia în sensul dorit, într-un anumit context școlar sau profesional.

În jurul potențialului creativ s-au mai conturat o serie de termeni care se regăsesc în prezent în literatura de specialitate, încercând să-l definească mai aproape de sensul ce i s-a conferit și, în același timp, să-l nuanțeze față de creativitatea manifestată efectiv prin produse de un fel deosebit. Astfel de termeni se referă, spre exemplu, la spontaneitate, expresivitate, inventivitate, curiozitate, nonconformism,

spirit ludic sau simțul umorului și alții de felul acestora, care desemnează o conduită potențial creativă, observabilă la copii, tineri și adulți, având atitudini comune celor mai mulți în viața lor de zi cu zi.

Procesul creației aparține, inevitabil, unei persoane, care, prin ceea ce exprimă în mod subiectiv, dar și obiectiv, printr-un anumit produs, poate fi considerată o personalitate creatoare. Literatura psihologică aduce în discuție persoana creativă cu toate determinările ei native și cu cele ulterior dobândite pe parcursul vieții.

Psihologia persoanei – ramură a psihologiei generale – consideră că punctul de plecare în studiul creativității este și rămâne „zestrea” nativă sau disponibilitatea de a fi sau a deveni o persoană cu trăsături distincte, calități deosebite, înclinații către o activitate sau alta, preferințe pentru anumite tipuri de acțiuni ș.a.m.d. Disponibilitățile native se pot regăsi în orice componentă a sistemului psihic uman: senzorialitatea și acuitățile ei, percepțiile care se rafinează prin exercițiu repetat, aparatul vocal și cel auditiv cu însușirile lor înnăscute, motricitatea, gândirea și calitățile ei rezolutive, imaginația proiectiv-constructivă, comunicativitatea, capacitățile empaticе și expresive în relațiile cu cei din jur ș.a.m.d.

Prezența acestora poate fi mai discretă sau mai evidentă, datorită fie alcătuirii psiho-nervoase, anatomo-fiziologice și emoțional-spirituale a ființei care vine pe lume, fie condițiilor în care ea va evolua în propriul mediu de viață, unde copilăria are un rol important, am putea spune hotărâtor și, uneori, chiar decisiv. Disponibilitățile pentru eventuale manifestări creative vor ieși la iveală mai devreme sau mai târziu, cu condiția ca persoana să beneficieze de un mediu prielnic afirmării acestora sub diverse forme posibile, într-un anumit context.

Psihologia persoanei aduce în discuție conceptul privitor la aptitudine ca fiind foarte apropiat celui de creativitate. Înainte de a se manifesta în mod creativ, având la bază înzestrările disponibile pentru a fi remarcată, persoana dezvoltă anumite calități și însușiri care fac posibile nuanțe și rafinamente senzorio-perceptivo-motrice, judecăți valide în fața unor probleme cu grad ridicat de dificultate și cu posibilități de alegeri multiple, proiecții mentale interesante și de luat în seamă, mobilizarea pentru efortul de a le da viață în viitorul apropiat, relaționări cooperante etc.

Aptitudinile ființei umane se „specializează” pe traseul vârstelor, acoperind, practic, orice domeniu de activitate, prin intermediul acelor persoane care le asigură continuitatea și relevanța în viața socială, în artă, știință, tehnică, educație, sport, conducere etc.

În limbajul uzual, aptitudinile se traduc prin „fiecare este bun la ceva” și „nu poți fi bun chiar la toate”.

În jurul noțiunii de aptitudine s-a conturat fenomenul denumit talent, atunci când performanța unora s-a dovedit, incontestabil, deosebită de a altora sau diferită de ceea ce apărea ca fiind comun pentru majoritatea celor înzestrați cu aptitudini asemănătoare.

Cel talentat învață mai repede în domeniul preferat, ia un avans considerabil față de semenii, acceptă efortul, se exprimă într-un mod personal și atrage atenția prin realizările lui. În jurul talentului se vehiculează termeni precum originalitate, autenticitate, naturalețe ș.a., care confirmă existența lui și predicția pentru afirmarea în viitor.

Talentul, ca fenomen psihologic, se manifestă într-o formă sau alta, dar, în timp, se dezvoltă, desigur, doar prin exercițiu și antrenament, sub îndrumarea unui maestru special ales pentru a-i da vigoare și relevanță. Un asemenea maestru ar trebui să fie capabil să descopere adevăratul drum de urmat pe mai departe, unde stilul personal al celui talentat va da măsura valorii rezultatului așteptat. Unii se vor face cunoscuți prin realizări de valoare judecate după înalte criterii de exigență, alții pot rămâne într-un anonimat de nedorit.

Elementul care îi va diferenția pe cei talentați este tocmai creativitatea, la început latentă, potențială, apoi manifestă, exprimabilă într-un produs apreciat prin calificative referitoare la noutate, utilitate, productivitate ș.a.

Potențialul creativ poate deveni manifest, observabil, actualizat în realizări de un fel deosebit, apreciabil, ca nivel valoric, după criterii bine stabilite în contextul dat.

Specialiștii în domeniu studiază această latură a creativității prin analiza de produs în activități din domeniul literar, plastic (vizual), actoricesc, muzical, coregrafic, științific, tehnic, organizatoric, didactic, sportiv etc. Se consideră că potențialul de creativitate există în structura de personalitate a diversilor indivizi, dar poate deveni manifest printr-un comportament expresiv, urmat, obligatoriu, de un efort voluntar, îndreptat către un scop, sub îndrumare specializată.

Orice produs individual este supus unei grile de apreciere care funcționează după criterii de randament, performanță, estetică, originalitate, noutate, utilitate, aplicabilitate și care fac diferența între indivizi, ierarhizându-i valoric. Educațional vorbind, analiza de produs forțează diferențele în interiorul unei categorii de talenți, posibil creativi, clasificându-i pe o scală descrescătoare, începând cu cel mai bun dintre cei buni până la un ultim clasat, fără a se uita că „cei din urmă pot deveni cei dintâi”.

Cel mai acceptat indiciu al creativității este dovada nu doar a ceva original și personalizat, ci și a noutății produsului realizat de către un anumit autor în domeniul său de afirmare.

Atunci când noutatea produsului are un ecou răsunător, un impact ieșit din comun și un efect remarcabil pentru mersul înainte al cunoașterii umane vorbim de creație, creație de valori.

Creația este forma cea mai evoluată de manifestare a creativității. Creația încorporează creativitatea, dar este mai mult decât aceasta. Actul de creație este de o complexitate încă nedeazăluită pe deplin celor ce îl studiază pe calea științei, iar produsul de creație are valoare de nivel național sau universal și devine, peste timp, un bun al oamenilor, oriunde s-ar afla aceștia.

Studiul creației se bazează pe datele furnizate, în principal, de psihologie, dar presupune substanțiale cunoștințe specializate domeniului în care aceasta se manifestă. De obicei, creația este abordată interdisciplinar, deoarece presupune o multitudine de fațete, de la persoana implicată în actul creator printr-o activitate căreia i se dedică, rezultatul acțiunilor sale fiind un produs cu adevărat nou și recunoscut în consecință, adică o inovare sau invenție. Din acest motiv, studiul creației de valori aparține unor echipe complexe de specialiști: neurofiziologi, antropologi, geneticieni, etnologi, esteticieni, sociologi, psihosociologi, psihologi, pedagogi etc., toți aceștia încercând să pătrundă tainele ființei ce uimește prin creațiile sale și continuă, astfel, suita marilor descoperiri umane.

Valoarea invenției sau inovației ridică problema recunoașterii lor ca atare de către contemporani și, apoi, de către cei ce vor urma în timp, capabili să valorifice ce-au preluat de la înaintași și să ducă mai departe ideea novatoare. Despre aceasta se spune că ar fi de o valoare inestimabilă, descoperire fantastică, uimitoare, invenție de răsunet,

inovație extraordinară, ipoteză revoluționară, cucerire deschizătoare de drumuri, calificative ce pătrund în conștiința generațiilor ca fiind bunuri ce le aparțin și de care se folosesc cu respectul cuvenit.

Creația se situează într-un domeniu distinct de activitate și poartă amprenta timpului în care a rodit. Ideea creatoare poate fi un concept, o formulă, o teorie, un leac, un stil, o unealtă, un dispozitiv, un aparat, un principiu, o lege, o teoremă, un mecanism etc., având calitatea de a fi o noutate cu aplicabilitate generatoare de progrese.

Creativitatea a fost asociată cu performanța umană, care ierarhizează în mod evident indivizii creativi. De aici, a izvorât o altă contribuție relevantă, care a plasat manifestarea creativității pe cinci niveluri, definindu-le astfel: expresivă, productivă, inventivă, inovativă, emergentă (I.A. Taylor).

J.P. Guilford (un nume cunoscut în domeniu pentru celebrul model al structurii intelectului, reprezentat printr-un cub având pe laturile sale operații, conținuturi, produse) asociază creativitatea cu gândirea divergentă, măsurabilă în funcție de anumiți factori: a) fluența, b) flexibilitatea, c) originalitatea, d) elaborarea, e) sensibilitatea la probleme, f) redefinirea. Ulterior, au fost adăugați: rezistența la închidere și capacitatea de abstractizare semantică în evaluarea a două forme de creativitate, verbală și figurală (E.P. Torrance).

A fost elaborat un model bifactorial al creativității, care formulează ideea novatoare a interacțiunii optime, generatoare de nou, dintre aptitudini și atitudini, cu larg ecou în științele educației și nu numai (P.Popescu-Neveanu).

Dacă orice persoană se dezvoltă și evoluează într-un mediu social, cu atât mai mult personalitatea creatoare va fi un rezultat al determinărilor, nu doar individuale, ci și al celor venite dinspre familie, școală, instituție, comunitate, societate etc., în care aceasta se va afirma moral, atitudinal și profesional.

Literatura psihosociologică a deschis drumul cercetărilor privitoare la creativitatea individuală în cadrul grupului, dar și a creativității de grup sau chiar a creativității sociale.

Din perspectiva psihologiei sociale au apărut studii și cercetări care fac referiri la fenomene precum: poziționarea individului în grup și relaționările sale cu diverși membri ai grupului și a acestora cu el; compatibilități (reciprocități) sau incompatibilități profesionale sau